

AZ AVAR TÖRZSSZERVEZET

Az avar birodalmat — amely az Enns folyóig terjedt —, Nagy Károly hadjáratai roppantották össze. De ezek a hadjáratok nem voltak népirtók; a Tisza-vidéki kagáni székhely kifosztásával, a gazdag zsákmánnyal, a birodalom egy részének felosztásával, el is érték tulajdonképpeni céljukat.¹ Azonban Avaria politikai összeomlása, utódállamokra, törzsekre való széthullása, még nem jelentette magának az avarságnak megszűnését, kultúrájának, régészeti hagyatékának befejeződését.

A történeti forrásokban még 875-ben is szerepelnek avarok, akik saját kagánjaik alatt élnek Sabaria és Carnuntum között.² Tehát a honfoglalás (896) hajnalán is élnek, még akkor is, ha a történeti források az avarokról hallgatnak.

A hazai krónikák nem tudnak az avarokról.³ Az orosz kútfők pedig egyenesen pusztulásukról tudósítanak: „... Az oborok (= avarok) ugyanis magos természetűek és igen erősek voltak, úgy hogy senki sem ellenkezhetett velök, ezért is elgőgösödtek és az Isten elveszté őket és elhaltak mind Isten haragjától és ma is megvan az orosz közmondás: elvesztek, mint az oborok, akiknek sem nemzetségük, sem ivadékuk nincsen...”⁴

Az avar továbbélés évszázados vitáját, eddig a régészet vonalán sem lehetett megnyugtatóan lezárni,⁵ és az avar-magyar együttélést kimutatni.⁶ Az egyik régészeti dolgozatomban egy olyan avar veret csoportra mutattam rá, amely a honfoglaláson túl, a X. század első felében is élt, a karosi I. sir honfoglaláskori ezüst szíjvégében az avar hatást tükrözte; a kengyelvasak használata tekintetében pedig: az avar hurkosfülű és a honfoglaláskori típusú kengyelvas együttes előfordulását mutatta.⁷ Az Átokháza-bilisicsi sírleletek,

¹ *Josef Deér*, Karl der Große und der Untergang des Awarenreiches: Karl der Grosse, Bd. I, Düsseldorf 1965, 719 – 791.

² *Conversio Bagvariorum et Carantanorum*: Pauler Gy. – Szilágyi S., A magyar honfoglalás kútfői. Bp. 1900. – A Bajorok és Karantánok megtérése: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Bp. 1958, 150. ll. – *Kniezsa I.*, Magyarország népei a XI. században: Szt. István Emlékkönyv, II. Bp. 1938, 434. ll.

³ *Györffy Gy.*, Honfoglalás előtti népek és országok Anonymus Gesta Hungarorumában: Ethnographia, LXXVI. 1965, 411 – 434. – *Kézay Simon*, A magyarok története: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Bp. 1958, 139 – 149.

⁴ *Hodinka Antal*, Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. Bp. 1916, 35. – *Melich J.*, A honfoglaláskori Magyarország: A magyar nyelvtudomány kézikönyve, I. Bp. 1929, 414. (A szlovén *Obrin*, avar' népnév).

⁵ *Györffy Gy.*, Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Bp. 1959, 118 – 126.

⁶ *Kniezsa*, i. m. 435.

⁷ *Csallány D.*, A X. századi avar továbbélés problémája: Szabolcs – Szt. István Szemle, Nyíregyháza 1956, 39 – 48, I – V. t.

az avarság hagyatékának legkésőbbi emlékei; a temetőben a férfi és női sírokat már külön-külön csoportosították.⁸

A történeti, régészeti, embertani adatok figyelembevételével, az avarság két nagy népi összetevője közül:

A *kuturgur-bolgárok* (-hunok) régészeti hagyatékát és mongolos embertani sajátosságait: Közép- és Kelet-Ázsiából sikerült származtatni, mint az egyik török néphullám emlékét.⁹

Az *európai avarokat* (Baján kagán népét): a Volga-Káma vidékével köttem össze, a bizánci történeti források, a korai régészeti emlékműanyag és a temetési rítusok alapján.¹⁰

*

Az avar birodalom területén elterjedt avar régészeti emlékműanyag lelőhelyeit jól mutatja a már közölt összefoglaló térképem.¹¹ Olyan térkép azonban, amely az újabb avar régészeti lelőhelyeket is magában foglalja a népi és törzsi szempontok figyelembevételével, még nem jelent meg. Az avarság fent említett két nagy népi komponensének: az európai avaroknak (akik finnugorok)¹² és a kuturgur-bolgároknak (-hunoknak) (akik törökök),¹³ régészeti hagyatéka és temetési rítusa a kora-avar időkben (VI – VII. század) még szétválik, csupán a griffes-indás jellegű öntött bronz övveretsorok használatának idején (VIII – IX. század) uniformizálódik a két népcsoport hagyatéka olyan mértékben, amely megnehezíti köztük a népi, törzsi szétválasztást.¹⁴

Theophylaktos Simokattes az európai avarokról azt mondja, hogy ezek „pseudo-avarok”, akik a Volga melletti ugorok kötelékéből váltak ki; két részre oszlanak: *Óvág* és *χοννι*-ra. Az *avar* nevet csak azért vették fel, hogy félelmetesnek látszanak a népek előtt. Menandrosnál, a Valentinus-féle követség leírásában a türkök kagánja sem nevezi az avarokat avaroknak, hanem *uarçoni*-nak.¹⁵ A bizánci és türk szóhasználat nyomán, joggal hozzák kutatóink az említett népet a *Várkony* helyneveinkkel kapcsolatba, annál is inkább, mert Tiszavárkony-Hugyinyparton 100 sírből álló préselet és griffes-indás veretekkel kísért avar temetőt tártak fel.¹⁶ Ilyen helyneveket találunk: *Tisza-Várkony* (Jász-Nagy-Kun-Szolnok vm., tiszai alsó j.); *Várkony* (Pozsony vm., alsócsallóközi j.); *Sajóvárkony* (Borsod vm., ózdi j.); *Várgony* (= Varhanovce) (Sáros vm., alsótárcai j.); *Várkonyd* (Ung vm., szobránci j.);

⁸ Csallány D., Az átokháza-bilisicsi avarkori sírleletek: A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged 1957, 109 – 132.

⁹ Csallány D., A kuturgur-bolgárok (-hunok) régészeti hagyatékának meghatározása: Arch. Értesítő 1963, 21 – 38.

¹⁰ Csallány D., Népvándorlás-honfoglaláskori bizánci régészeti kapcsolataink: Jóna András Múzeum Kiadványai, 5. Nyíregyháza 1965, 9. l.

¹¹ Csallány, D., Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Bp. 1956, térképmelléklet.

¹² Ld. 10. j.

¹³ Ld. 9. j.

¹⁴ Arch. Ért. 1963, 21 – 38. – Csallány D., Kora-avarkori sírleletek: Folia Archaeologica, I – II, 1939, 150 – 153. – Csallány D., Szegedi avarkori sírleletek és hun-bolgár ívőkürtök régészeti kapcsolatai: Arch. Ért. 1946 – 1948, 350 – 361.

¹⁵ Németh Gy.: A honfoglaló magyarság kialakulása. Bp. 1930, 102 – 103. – Theophylaktos Simokattes, ed. Bonn, 284, ed de Boor, 258 – 259. – Menandros, ed. de Boor, 205. – Moravcsik Gy.: Byzant. Turc. II. 192. – Györffy Gy., Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Bp. 1959, 31, 126.

¹⁶ Györffy, i. m. 31, 126. – Csallány D., Arch. Denkm. 1956, 208, 1005b. sz. (Tiszavárkony).

Zengővárkony (Baranya vm., pécsváradi j.).¹⁷ Györffy György a Várkony helynevek előfordulását azzal magyarázta, hogy a honfoglaló magyar társadalom jobbágyrétegébe avar harcosok is kerültek be.¹⁸

Az európai avarok *Varkun* megjelölésű helynevei kétségtelenül az avarok saját népi megjelölését tükrözik, mert a saját törzsi települő területén a név nem szerepel. A konstantinosi törzsjegyzékben nincs meg. A Kárpát-medencén belüli avar kirajzásoknál – megvizsgálandó körülmények között –, nevét megtartotta. Régészeti kapcsolata: préselt és griffes-indás jellegű avar.

*

Az 568-as avar honfoglaláskor beköltözött népek és törzsek nevét, számát közelebről nem ismertük, csak annyit hangsúlyozhattunk ki, hogy az avarokkal együtt *kuturgur-bolgár* (-hun) és *uturgur-bolgár* népcsoportrészek is jöttek ide.

Theophylaktos Simokattes arról értesít, hogy a VI. század végén a *Tarniax*, *Kotzager* (= kuturgur) és *Zabender* (= szabir) nevű népek vagy néptörödékek az avarokhoz menekültek s hozzájuk csatlakoztak.¹⁹ De a 631/632. évben népi változások is voltak a Kárpát-medencében: politikai okok miatt *bolgár* népcsoport hagyta el nyugat felé az országot.²⁰

A *Varkun* népi elnevezésen kívül, a szlávok *Obr* 'Óriás, hatalmas' név alakja – amint az orosz krónikában *Obrin* névformában láttuk – szintén az avar népre vonatkozik,²¹ és az *Obr* név az avar népnévből ered.

Karintiában, amely az avar birodalom területéhez tartozott, *Abriach* (*Obrje*) helység nevében (Jaun-Tal nyugati szélén) maradt meg szláv környezetben az avar betelepülés emléke. Az 1106/1139-ben említett *Abrintes-burcstall* (St. Georgen im Lavantal), az 1103. év óta szereplő *Huneburg* (*Obre*) (ma Haimburg bei Völkermarkt), kétségtelenül az avarokra vonatkozik.²² Ezek a helynevek a vidék avar régészeti leleteivel is alátámaszthatók:

Grafenstein (Bez. Klagenfurt), St. Peter. Indadisztes övgarnitúra részlete, mely vasútépítés alkalmával került elő.^{22a}

Baiersdorf-Arndorf (St. Donat-) (Bez. St. Veit a.d. Glan), Magdale-
nenberg. Griffes-indás csoportú sírletdarabok.^{22b}

Mallestig (Finkenstein-) (Bez. Villach), St. Kanzian. Griffes övveret.^{22c}
Hundsorf (Bez. Klagenfurt-Land). Csontvázás sírletek.^{22d}

¹⁷ A magyar korona országainak Helységnévtára. Bp. 1892.

¹⁸ Györffy, i. m., 31.

¹⁹ Németh, i. m. 15. – Theophyl. Sim., ed. de Boor, 260. – Csallány D., Kora-avarkori sírletek: Folia Arch. I–II. 1939, 150. ll.

²⁰ Csallány D.: AE. 1963, 21–38.

²¹ Ld. 4. j. – Németh Gy., i. m. 105.

²² Arnulf Kollautz, Awaren, Langobarden und Slawen in Noricum und Istrien: Carinthia. I. 1965, 640. – Melich, i. m. 414–415.

^{22a} Csallány, D., Arch. Denkmäler der Awarerzeit, 118., 314. sz.

^{22b} U. ott, 82–83., 43. sz.

^{22c} U. ott, 158., 620. sz.

^{22d} Kollautz, i. m., 639–640.

A Dráva–Száva között, de máshol is, számos avar vonatkozású helység neve szláv névalakban őrződött meg.²³ Nyelvészeti feladat, a helységnévtár adatai alapján felsorolt, avar vonatkozásúnak látszó helynevek megrostálása.

A Dráva–Száva közének avar vonatkozású helynév anyagát, avar régészeti leletek tömege kíséri, amelyek az összefüggéseket valószínűsítik:

Bijelo Brdo (Verőce vm., eszéki j.).

Dalj (Dálya) (Verőce vm., eszéki j.).

Osijek (Eszék) (Verőce vm.).

Samatovci (Verőce vm., eszéki j.).

Sarvaš (Verőce vm., eszéki j.).

Batajnica (Szerém vm., zimonyi j.).

Zemun (Zimony) (Szerém vm.).

Otok (Szerém vm., vinkovcei j.).

Slankamen na Dunavu (Újzalánkemén) (Szerém vm., ópazovai j.).

Starom Slankamen (Szerém vm., ópazovai j.).

Sotin (Szerém vm., vukovári j.).

Sremska Mitrovica (Szerém vm.).

Surduk (Szerém vm., ópazovai j.).

Vinkovci (Szerém vm., vinkovcei j.).

Vojka (Szerém vm., ópazovai j.).

Vukovár (Szerém vm., vukovári j.).

Draž (Darázs) (Baranya vm., baranyavári j.).

Kneževi Vinogradi (Hercegszöllős-Jesszeföld) (Baranya vm., baranyavári j.).

Kotlina (Sepse) (Baranya vm., dárdai j.).

Popovac (Verőce vm., slatinai j.).

Zmajevac (Vörösmart) (Baranya vm., baranyavári j.).

Brestovik (Srpsko Podunavlje).

Erdevik (Erdővég) (Szerém vm., iloki j.).

Krčedin (Kerecsend) (Szerém vm., ópazovai j.).

Novi Banovci (Szerém vm., ópazovai j.).

Borovo (Szerém vm., vukovári j.).

Donji Petrovci (Szerém vm., rumai j.).

²³ Helységnévtár. Bp. 1892:

Obrež (Zágráb vm., jaskai j., nagygoricai j., saobori j., szentistvánzelinai j.; Belovár-Kőrös vm., kőrösi j.; Szerém vm., zimonyi j.).

Obrjež (Pozsega vm., pakráci j.).

Obreška (Belovár-Kőrös vm., križi j.).

Obrovnica (Belovár-Kőrös vm., belovári j.).

Obrezina (Zágráb vm., nagygoricai j.).

Obor (Modrus-Fiume vm., novi j.).

Oborovo (Zágráb vm., dugoseloi j.; stubicai j.).

Obradovci (Verőce vm., našicei j.).

Obradovičeva varoš (Lika-Krbava vm., gospići j.).

Obradovići (Lika-Krbava vm., gračaci j.).

Obrankovec (Varasd vm., ludbriegi j.).

Obržsa (Krassó-Szörény vm., karánsebesi j.).

Obržsa (Alsó-Fehér vm., balázsfalvi j.).

Obrovac (Bács-Bodrog vm., németpalánkai j.).

Obrucsnó (Sáros vm., felsőtárcai j.).

Obornok (Zala vm., kanizsai j.).

Obora (Pozsony vm., malackai j.).

Kostolac (Srpsko Podunavlje).
Ram na Dunavu (Srpsko Podunavlje).
Ritopek (Srpsko Podunavlje).
Čadjevica (Verőce vm., alsómiholjaczi j.).
Velika Gorica (Nagygorica) (Zágráb vm., nagygoricai j.).
Zagreb (Zágráb).
Brestovac (Bresztovác) (Pozsega vm., duruvári j.).
Sisak (Siszek) (Zágráb vm., sziszeki j.).^{23a}
Brodski Drenovac (Pozsega vm.).^{23b}

*

A honfoglalás (896) történetének legbecesebb forrása Biborbanszületett Konstantin bizánci császár (913–959), „A birodalom kormányzásáról” szóló munkája.²⁴ Árpád fejedelem dédunokája, Tormás, két fejedelemmel együtt kereste fel 950 körüli években a császárt és tudósította őt a kabarok népéről és a türkök törzseiről, a Kárpát-medencében.

„39. *A kabarok népéről*

Tudnivaló, hogy az úgynevezett kabarok a Xazárok nemzetségéből valók. És úgy történt, hogy valami pártütés támadt közöttük a kormányzat ellen, és belháború ütven ki, felülkerekedett az előbbi kormányzatuk, és közülük egyeseket lemészároltak, mások pedig elmenekültek, és elmenvén, letelepedtek a türkökkel együtt a besenyők földjén, összebarátkoztak egymással és holmi kabaroknak nevezték el őket. Ennek következtében a kazárok nyelvére is megtanították ezeket a türköket, és mostanáig használják ezt a nyelvet, de tudják a türkök másik nyelvét is. Mivel pedig a háborúkban legerősebbeknek és legbátrabbaknak mutatkoztak a nyolc közül, és háborúban elől jártak, az első törzsek rangjára emelték őket. Egy fejedelem van náluk, azaz a kabarok három törzsében, aki máig is megvan.”

„40. *A kabarok és a türkök törzseiről*

Első a *kabaroknak* (Κάβαροι), a kazároktól elszakadt, előbb említett törzse, második a *Nyék* (Νέχη), harmadik a *Megyer* (Μεγρη), negyedik a *Kürtgyarmat* (Κουρτογερμάτου), ötödik a *Tarján* (Ταριάου), hatodik *Jenő* (Γενάχ), hetedik *Kér* (Καρή), nyolcadik *Keszi* (Κασή). És így egymással összeolvadván, a kabarok a türkökkel a besenyők földjére telepedtek le.”²⁵

Krónikáink nem ismerik a törzsek nevét,²⁶ csak vezéreikét. De a *Hétmagyar* névben megőrizték a hét törzs emlékét.²⁷ A magyar krónikák sem nyolcadik törzsről, sem a kabarokról nem tudnak.²⁸

^{23a}Seoba Naroda. Zemun 1962, 67–122. – *Csallány, D.*, Arch. Denkm. der Awarzenzeit 1956, 77. ll.

^{23b}*Vinski – Gasparini K. – Ercegović*, Ranosrednjovjekovno groblje u Brodskom Drenovcu: Vjesnik Arch. Muzeja u Zagrebu, 1958, 129. ll.

²⁴*Biborbanszületett Konstantin*. A birodalom kormányzása. Ed. Moravcsik Gy. Bp. 1950, 39., 40. fejezet. – A magyarok elődeiről és a honfoglalásról (Sajtó alá rendezte Györffy Gy.). Bp. 1958, 78., 82.

²⁵A magyarok elődeiről. Bp. 1958, 81–82. – *Györffy Gy.*, Tanulmányok... 1959, 6–10., 156. – *Németh Gy.* i. m. 221–277. – *Moór E.*, A honfoglaló magyarság megtelepülése és a székelyek eredete: Szegedi Múzeumi Kiadványok, I. 13, 1944. – *Kniezsa I.*, Magyarország népei a XI. században. Bp. 1938. 371.

²⁶–²⁷*Györffy*, Tanulmányok, 9–10.

²⁸U. ott, 44.

Németh Gyula a magyar törzrendszeret a következőképpen osztályozta:

<i>Kabar</i>	} védőtörzsek
<i>Nyék</i>	
<i>Megyer</i> (Magyar) – vezértörzs	
<i>Kürtgyarmat</i>	} Régebb időben a Magyarhoz csatlakozott törzsek
<i>Tarján</i>	
<i>Jenő</i>	
<i>Kér</i>	

Keszi – az előbbi négy után csatlakozott törzstörzsdék.²⁹

A *Kábar* nevet kivéve, a többi törzsnév helynévként is szerepel.³⁰

A *Kábar* törzsnevet Vámbéry nyomán eddig töröknek tartották, amely ilyen jelentésében, 'felemelkedő', 'lázadó'.

A *Nyék*, 'határvédő' törzset jelent, finnugor eredetű.

Megyer ~ *Magyar*, nehezen magyarázható, finnugor eredetű népnév.

Kürt, 'Hótorlasz', a közép-ázsiai törökséggel függ össze.

Gyarmat, 'Fáradhatatlan', török eredetű.

Tarján, méltóságnévből keletkezett, török eredetű.

Jenő, méltóságnévből keletkezett, török eredetű.

Kér, 'Óriás', török eredetű törzsnév.

Keszi, 'Rész' jelentésű és török eredetű törzsnév.³¹

A fentiekből az látszik, hogy a „kabarok és türkök törzsei”: részben finnugorok, többségükben török elnevezésűek. De az elmondottakból még nem következik, hogy az említett, török elnevezésű törzsek saját nyelve is mind török volt. Itt csak annyi állapítható meg, hogy az Árpádok, Tormás idejében 950 körül, a magyarságnál kétnyelvűség uralkodott és a törzsek nevének megjelölésében, Tormás révén is, a török névadás érvényesült.³²

*

Miként a szláv nyelvterületeken az *avarokra*, és az avar eredetű községek helyneveinek megjelölésére, a szláv *Obri* 'óriás', 'hatalmas' népnevet használták, úgy meg kell vizsgálnunk, hogy a Kárpát-medence honfoglaláskori törzsi településén belül, a török névadású *Kér* törzs, amelynek köznépi jelentése 'roppant nagy', 'óriás', '(állat-)király', milyen vonatkozásban van az avarokkal, akiknek szláv nyelvű népi megjelölése azonosnak látszik az ugyanazon jelentésű, török megjelölésű *Kér* törzsnévvél.³³ Annál is inkább, mert az óriási griffmadár az avar nép szimbóluma volt.

Az *Obri* és a *Kér* törzsnév: egyaránt az *avarokra* vonatkozott! Az avaroknak saját népi nevét *Várkun* néven ismerjük. A *Kér* törzsnevet, mint a „türkök törzsét”, Konstantinos Porphürogenetos említett munkája, valamint a törzsi helynevek őrizték meg számunkra.

Törvényszerűségnek számít, hogy a törzs nevéből képzett helynév azon a területen nem fordulhat elő, amelyen az említett törzs lakott.^{33a} Így a *Kér* nevet sem saját maga a kérdéses törzs adta, hanem azok a török nyelvű szomszéd törzsek amelyeknek területére az úgynevezett *Kér* törzsből kiraj-

²⁹ Németh Gy., i. m. 272. – Ld. Németh Gyula, a baskír földi magyar őshazáról most megjelent cikkét: *Élet és Tudomány*, 13, 1966. IV. 1, 596 – 599.

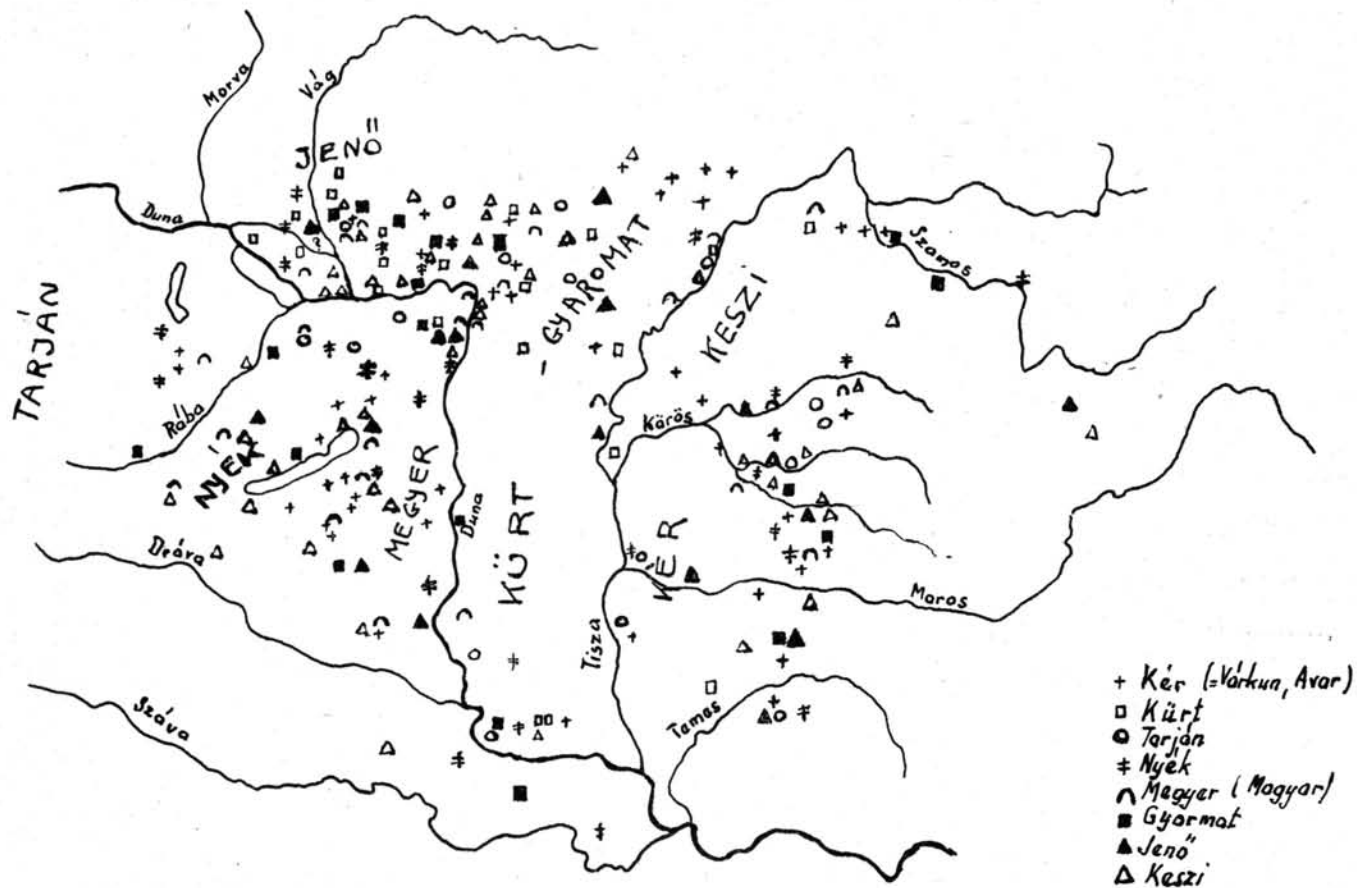
³⁰ *Kniezsa*, i. m. 456. ll. – *Moór*, i. m. 96. ll. – *Györffy*, *Tanulmányok*, 26. ll.

³¹ Németh Gy., i. m. 273 – 277.

³² U. ott, 279.

³³ U. ott, 264 – 268.

^{33a} *Kniezsa*, i. m., 371.

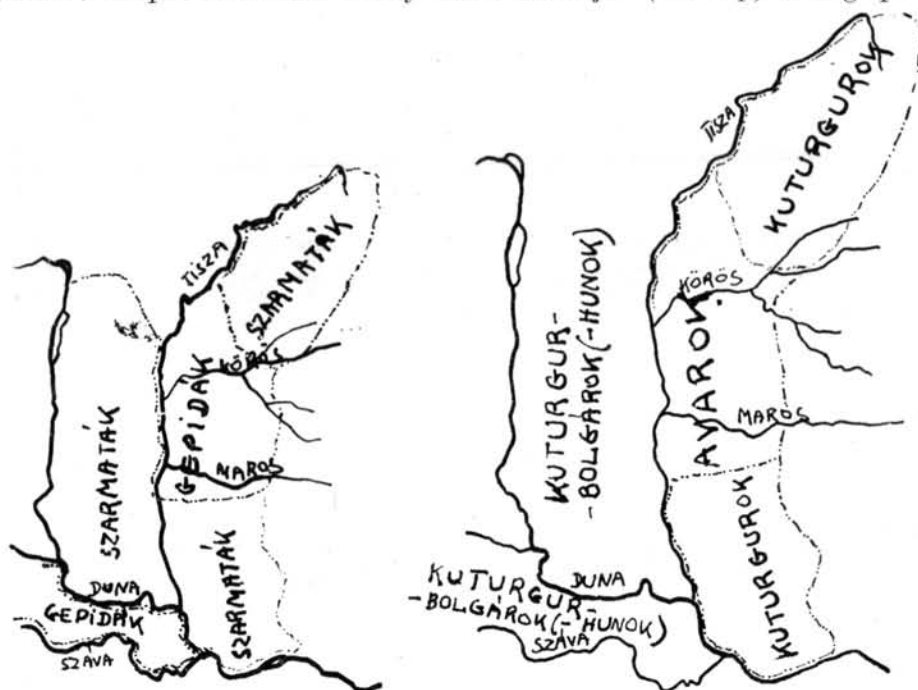
9. kép. Az avar („türk”) törzsszervezet helynevei.

zott települések kerültek. Így maga a *Kér* nevű törzs azon a vidéken lakott, ahol ezen a néven a törzsnevek közt nyomait nem találjuk.³⁴

Törzsi helyneveink között a *Kér* név előfordulása a leggyakoribb. A mellékelt térképvázlatot (9. kép), Kniezsa, Moór és Györffy helynévadatainak felhasználásával állítottam össze.³⁵ Figyelembe vettem: a *Kér* törzsnév elő nem fordulási területét; a *Kér* név belső kirajzásait a török nyelvű törzsek területére; valamint a törzsi településterületek észak-északnyugati, keleti és déli szélén jelentkező *Kér* nevet, amely a többi törzsnévvel együttesen, katonai célú telepítéseket mutat.³⁶

Ha a *Kér* törzsnév belső kirajzási helyeit, elterjedését figyelembe vesszük, feltűnik előttünk, hogy a Tiszántúl a Körös – Tisza – Maros vidékén, a Duna – Tisza közén nagyrészt, nem találjuk ennek a törzsnévnek nyomait, tehát az előirt követelményeknek megfelelően, a *Kér* néven ismert törzs megtelepülésének területét, az Alföld centrális vidékein kell keresnünk. Moór Elemér, térképén a *Kér* törzs nevét a Tiszazug környékén helyezte el, amely nagyjából egyezik megállapításommal.³⁷

Ha az avarok (Baján kagán népe) alföldi régészeti hagyatékának elterjedését, településtörténeti bizonyítékait tekintjük (10. kép)³⁸, meglepődve

10. kép. Népvándorlaskori települések az Alföldön.

³⁴ Moór, i. m. 13. ll.

³⁵ Ld. 15. j.

³⁶ Moór, i. m., mellékelt térkép (a magyar törzsek elhelyezkedése). Nyugat felé, a Dunántúl folytatásában, a határvédelem megerősítése hiányzik.

³⁷ U. ott.

³⁸ Csallány, D., Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454 – 568 u. Z.): Arch. Hung. XXXVIII. 1961, Abb. 27. – Csallány, D.: Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Bp. 1956, mellékelt térkép.

látjuk, hogy a *Kér* törzs elhelyezkedési területével, az európai avarok megtelepülési területe összevág. A *Kér* törzs belső kirajzásainak egyes gócait, ennek a területnek perifériális pontjain találjuk, de már olyan vidékeken, ahol török nyelvű törzsszövetségi szomszéd népek adták a középük települő avarok = *Kér* 'Óriás' nevét, miként a szlávok az avar birodalom területén, ugyancsak az avarokra vonatkozó *Obri* 'Óriás' nevet és helynevet. Az európai avaroknak (pseudo-avaroknak) saját népi, törzsi elnevezését *Várkun* néven ismerjük. Az avarok a fent elmondottak alapján: sem szlávok, sem avar-szlávok, sem bolgár-törökök nem voltak, hanem a Volga – Káma vidékéről a Kárpát-medencébe 568-ban levonult ugorok, akik a ma is beszélt finnugor nyelvünket hozták magukkal.³⁹ Korai régészeti emléanyaguk és temetési rítusuk is azzal a vidékkel köthető össze.

Baján avar kagán népe eredetileg a Tiszántúlon szállt meg a legyőzött gepidák települő területén. A Duna – Tisza közén, az avarok szövetségesei: a kuturgur-bolgárok (-hunok) telepedtek meg – a szarmaták földjén. Figyelembe kell vennünk azonban azt, hogy 631/632-ben dinasztikus okok miatt belső harc tört ki az avarok és a bolgárok között, aminek következtében 9,000 bolgár családnak (40 – 50 000 ember) nyugat felé távoznia kellett.⁴⁰ A Duna – Tisza közén és a Dráva – Száva közén a Szerémségben, a kuturgur-bolgárok (-hunok) VII. század közepi régészeti hagyatékában folyamatossági hiány, törés észlelhető; amelyből arra következtethetünk, hogy a bolgár kivándorlás elsősorban ezt a két területet érintette. Így az avar térfoglalás – a *Kér* törzsnév hiánya folytán – a Duna – Tisza közén is lehetővé válhatott.

Meglepetést jelent számunkra, hogy egy avar vonatkozású, török forrásból származó és török nyelvterületen jelentkező *Kér* törzsnévet találunk egy honfoglaláskorinak ismert, türkökhöz kapcsolt törzsszövetségben. Arra lehetne gondolni, hogy egy finnugor nyelvű, avar eredetű népcsoport érkezett a Kárpát-medencébe a 896-os második honfoglalás alkalmával, Árpád többi törzsével együtt. Annál is inkább hihető volna ez, mert amint láttuk, Tormás 950 körüli tudósítása alapján, Biborbanszületett Konstantin az említett törzsszövetséget, mint a kabarok és a türkök törzseit vetíti vissza Etelközbe. Mit sem tudunk azonban arról, hogy Árpád népeihez egy avar jellegű és nyelvű törzs is csatlakozott. Konstantinos feltétlenül tudósított volna erről, miként a „holmi kabarok” összebarátkozásáról is megemlékezett. Ha pedig feltételezzük, hogy egy avar törzset iktattak be *Kér* néven a türkök törzsszövetségébe, de már a Kárpát-medencén belül, felborul a törzsi névsorhoz fűzött és arra alapított minden elgondolás. De összeomlik a türk törzrendszer is a konstantinusi megvilágítás szerint. Krónikáink nem ismerik ugyanis a honfoglaló törzsek nevét, csak a vezéreket, nemzetségeket és a nemzetségfőket.

A konstantinusi törzsnévsor, nem a 896-ban bejött honalapító türkök törzsszövetségének nevét, hanem egy korábbi törzsi szervezetet őrzött meg számunkra, mégpedig az avarságnak, az Ennsig terjedő avar birodalomnak törzsi szervezetét, amelynek egyik tagja volt a finnugor *Kér* törzs (a török

³⁹ Németh, i. m., 102 – 103. Csallány D., Népvándorlás-honfoglaláskori bizánci régészeti kapcsolataink: Jósza András Múzeum Kiadványai, 5. Nyíregyháza 1965, 9. II.

⁴⁰ Arch. Ért. 1963, 21 – 38.

törzsek névadásában). Azok a népek, néprészek, törzsek, törzstörzsedékek, amelyek a 896-os honfoglalásban részt vettek, semmilyen formában sincsenek benne a közölt törzsnévsorban. Kimaradtak: a türkök, kékkendek, székelék, uturgur-bolgárok, szabirok, onogurok, barszilok (bercelek), kalizok, alánok (varsányok, eszlárok-oszlárok) és még számos más nép vagy törzs neve. Árpád dinasztíája csupán vezéreket, törzsfőket állított övéi közül a Kárpát-medencében készen kapott avar törzsrendszer élére, de ehhez a törzsszervezethez nem tartoztak a 896-os honfoglalás népei.

A helynevek alapján nem igazolható, hogy a határőrvidék védelmére kirendelt törzsek, csak X. századi katonai települések lennének, nagyrésztük még az avar időkre vihető vissza. A honfoglaláskori vagy utáni honvédelmi települések helynevei csak azt mutatják, hogy az új jövevények közül is rendelkeztek ki fegyveres telepeseket a veszélyeztetett határrészek védelmére, megerősítésére, a régi törzsi települők mellé.

A konstantinói törzsnévsor: *Nyék, Megyer, Kürt-Gyarmat, Tarján, Jenő, Kér* és *Keszi*, az avarság törzsszervezetére vonatkozik! A csatlakozott „*Kabarok*” problémájával a következőkben foglalkozom.

A különböző törzsekből eredő jobbágyok: az avarság köznépe, amely lélekszámban túlsúlyban volt az új honfoglalókkal szemben.

*

Kér törzsi helynevek (Kniezsa és Moór összeállítása után, 1–46. sor-szám):⁴¹

1. *Nyitránagykér, Nyitrakiskér* (Nyitra vm., érsekújvári j.) (1113).
2. *Hontkiskér* (Hont vm., báti j.) (1341).
3. *Kérd* (Hont vm., vámosmikolai j.). (Eltűnt község Ipolykeszi mellett).
4. *Ipolynagykér, Ipolykiskér* (Nógrád vm., balassagyarmati j.) (1271).
5. *Szandakér* (Nógrád vm.) = *Pusztakiskér* (Nógrád vm., sziráki j.) (1439).
6. *Kérpusztá* (Galgamácsa-) (Pest vm., aszódi j.) (1421).
7. *Tótkér*, régen *Pot-Kér* (Jánoshida-) (Szolnok m., jászberényi j.) (1426).
8. *Kér, Kéregyház* (a mai Kenderes) (Szolnok m., kunhegyesi j.) (1352).
9. *Kérsziget-pusztá* (Dévaványa-) (Békés m., gyomai j.) (1481).
10. *Kér* (Gömör vm., tornaaljai j., Méhi és Runya mellett) (1297).
11. *Kiskér, Nagykér, Abaújkér* (Abaúj vm., gönci j.) (1316).
12. *Kupa-Kércs* (Abaúj vm., szikszói j.).
13. *Fuló-Kércs* (Abaúj vm., cserhádi j.) (1234).
14. *Hernádkércs* (Abaúj vm., gönci j.) (1304).
15. *Kércspusztá* (Hangács-) (Borsod vm., edelényi j.).
16. *Nyírkércs* (Szabolcs vm., nyírbaktai j.) (1283).
17. *Szamoskér* (Szabolcs-Szatmár m., mátészalkai j.) (1286).
18. *Alkér, Felkér* = *Kis-Kér, Nagy-Kér* (Bihar vm., központi j.) (1249).
19. *Kér* (Bihar vm., cséffai j.), Okány és Zsadány szomszédságában (1249).
20. *Kér* (Arad vm., kisjenői j.), Kisjenő környékén (1202).

⁴¹ Kniezsa, i. m. 459. – Moór, i. m. 99–100.

21. *Kér* (Arad vm., világosi j.), Világos szomszédságában (1325).
22. *Kér* (Temes vm., újaradi j.), Aradtól délre a Maros bal partján (1325).
23. *Kurta-Kér* (Arad vm., tornovai j.) (1332).
24. *Kér* (Temes vm.,) Temesvár környékén (1332).
25. *Egyházaskér* (Torontál vm., törökkanizsai j.) (1247).
26. *Kiskér* (Bács-Bodrod vm., kulai j.), *Ókér* (Bács-Bodrog vm., újvidéki j.) (1267).
27. *Kerey* (Baranya vm.), Pécs mellett délre (1400).
28. *Kérpusztá* (Karád-) (Somogy m., tabi j.) (1229).
29. *Kér* (Temes vm., csáki j.), Főlya, Sebed vidékén (1400).
30. *Szentgálaskér* (Somogy vm., igali j.) (1321).
31. *Kér* (Somogy vm., tabi j.), Torvaj, Nyim és Megyer környékén a megye ÉK-i sarkában (1334).
32. *Varjaskér* (Somogy vm., marcali j.) (1292).
33. *Német-Kér* (Tolna vm., dunaföldvári j.) (1410).
34. *Magyar-Kér* (Bedegkér-) (régebben *Tót-Kér*) (volt Tolna vm., tamási j., most Somogy m., tabi j.) (1325).
35. *Boroskér* = *Bors-Kér* (Tolna vm., tamási j.), a mai Remetepusztá (Kánya-) (Somogy m.) (1358).
36. *Hajmáskér* (Veszprém m., veszprémi j.) (1002).
37. *Kér* (Fejér m., székesfehérvári j.), Magyaralmás, Zámoly védékén (1237).
38. *Kér* (Fejér vm., székesfehérvári j.), a mai Sárszentmihály (1002).
39. *Nemeskér* (Sopron vm., csepregi j.) (1237).
40. *Kérszád pusztá* (Tolna vm.) (1439).
41. *Kéri pusztá* (Nemesvámos-) (Veszprém vm., veszprémi j.).
42. *Kéri pusztá* (Kisbér-) (Somogy vm., igali j.).
43. *Újkér* (Győr-Sopron m., soproni j.).
44. *Kérsemjén* (Szabolcs-Szatmár m., fehérgyarmati j.).
45. *Kéripusztá* (Váckisújfalu-) (Pest m., aszódi j.).
46. *Kérhalom-pusztá* (Köröstarcsa) (Békés m., békési j.).

*

A *Kér* törzs (= avar törzs) kirajzási szálláshelyein a következőknél ismerünk avar régészeti emlékanyagot:

ad 7: *Jánoshida-Tótkérpusztá* (= Pótkér pusztá) (Szolnok m.): 253 sírból álló temető, préselt és griffes-indás jellegű tömör övveretekkel.⁴²

ad 25: *Egyházaskér* (Torontál vm.): sírlelet, griffes-indás csoportú tömör veretekkel.⁴³

ad 45: *Váckisújfalu* (Pest m.): sírlelet, gyöngysüngős br. fülbevaló, agyagedény.⁴⁴

ad 8: *Kenderes* (Szolnok m.): avar leletek.⁴⁵

ad 9: *Dévaványa* (Békés m.): több lelőhelyről előkerült avar leletek griffes-indás jelleggel. A köleshalmi temető 157 sírből állt.⁴⁶

⁴² *Osallány, D.*, Arch. Denkm. 1956, 131. – *Bartha D.*: Arch. Hung. XV (1934). – *Erdélyi I.*: A jánoshidai avarkori temető: Régészeti Füzetek, II. 1. Bp. 1958.

⁴³ *Osallány, D.*, i. m. 1956, 110. – *Seoba Naroda* – Archeološki nalazi Jugoslovenskog podunavlja. Zemun 1962, 29–30 (Vrbica).

⁴⁴ *Osallány, D.*, i. m. 1956, 213.

⁴⁵ Szolnoki múzeum. Publikálatlan.

ad 35: *Kánya-Remetepuszt*a (Somogy m.): sírleletek, részben préselt, részben öntött veretekkel.⁴⁷

ad 37: *Zámoly* (Fejér m.). Kopjahegy, kengyelvasak.⁴⁸

ad 3: *Ipolykeszi* (Nógrád vm.): sírlelet, állatalakos bronzcsattal.⁴⁹

A *Kér* helynevéü községek közelében előforduló avar régészeti leletek:

ad 43: Újkértől – Felsőszopor kb. 1 km: avar lelet.⁵⁰

ad 39: Nemeskértől – Felsőszopor kb. 4 km: avar lelet.⁵¹

ad 34: Magyarkértől – Kánya kb. 3 km.: avar sírleletek.⁵²

ad 36: Hajmáskértől – Öskü kb. 3 km. Avar temető.⁵³

ad 1: Kiskértől – Nagysurány kb. 8 km. Avar br. övszíjvég.⁵⁴

ad 4: Ipolynagykértől – Szécsény kb. 7 km. Griffes-indás veretekkel kísért avar temető.⁵⁵

ad 30: Szentgáloskértől – Somodor 4 km. Avar br. veretek.⁵⁶

ad 6: Képusztától – Bag kb. 6 km. Avar szórványdarabok⁵⁷

ad 42: Kéri pusztától – Andocs-Bémetsűrű kb. 5 km. Temető 7. századi avar leletdarabokkal.⁵⁸

ad 33: Németkértől – Cece-Csillagpusztá kb. 6 km. Griffes-indás jellegű avar temető.⁵⁹

ad 38: Kértől – Szélkesfehérvár és Csór kb. 7–7 km. Avar szórványdarabok és sírlelet.⁶⁰

ad 28: Képusztától – Andocs-Németsűrű kb. 8 km. Avar temető.⁶¹

ad 20: Kértől – Székudvar kb. 6 km. Avar temető.⁶²

ad 14: Hernádkércstől – Felsődobsza kb. 3 km. Avarkori leletek.⁶³

ad 15: Kéres pusztától – Edelény kb. 7 km. Avar leletek.⁶⁴

De kiegészíthetnénk a felsorolást más lelőhelykapcsolatokkal és 10 km-en túli távolságokkal.

A felsorolt *Kér* nevű helynevek avar régészeti vonatkozásai olyan nagyszámúak és olyan meggyőzőek, hogy el kell fogadnunk az avarokhoz való tartozásukat. Annál is inkább, mert a régészeti hagyatékaik tanúsága szerint, 568-tól kezdődő régészeti emlékeikkel kell számolnunk, nem pedig csak a X. században elterjedő régiségekkel. A préselt és griffes-indás jellegű avar emlékanyagot az ún. *Kér* törzs nagyrészt még a VI., VII., VIII., IX. század

⁴⁶ *Csallány, D.*, i. m. 105.

⁴⁷ U. ott, 134., 427. sz. Szekszárdi múzeum.

⁴⁸ U. ott, 1956, 218–219., 1080. sz. – *Kovrig I.*: AÉ, 1955. X. t. 4, XII. t. 1.

⁴⁹ *Csallány, Arch. Denkm.* 1956. 127., 386. sz.

⁵⁰ U. ott, 114., 284. sz.

⁵¹ Ld. 47. j.

⁵² *Csallány, i. m.* 1956, 175., 739–740. sz.

⁵³ U. ott, 169., 698. sz.

⁵⁴ U. ott, 200., 935. sz.

⁵⁵ U. ott, 187., 824. sz.

⁵⁶ U. ott, 82., 41–42. sz.

⁵⁷ U. ott, 80., 26. sz.

⁵⁸ U. ott, 96., 144. sz.

⁵⁹ U. ott, 200., 936–937. sz.; 101., 187. sz.

⁶⁰ Ld. 58. j.

⁶¹ *Dorin Popescu*, Sondajele de la Socodor: Materiale si cercetări arheologice, II. 1956, 81., 39–40. kép.

⁶² *Csallány D.*, Arch. Hung. XXXVIII. 1961, 235., CXCIX. t. 1–6, 7.

⁶³ Miskolci múzeumban.

folyamán hagyta hátra temetőiben és nem a 896-os Árpád-féle honfoglalás alkalmával terjesztette el a Kárpát-medencében, vagy hozta magával a Kárpátokon túlról.

Azon a területen, ahol a *Kér* törzsnév nem szerepel, tehát az avarok saját települő területén: olyan tömegben ismeretesek az avarok préselt és griffes-indás jellegű tárgyakkal kísért lelőhelyei, temetői, hogy felsorolásukat feleslegesnek tartom. Elég ha az összefoglaló munkám térképmellékletét idézem.⁶⁵

Ha a *Kér* törzsnéven kívül, a konstantinosi törzsszövetség többi törzsneveit vetem össze az avarság régészeti hagyatékával, a Kárpát-medencén belül ezeknél a törzsi helyneveknél is nagyrészt megtalálom az avarság régészeti kapcsolatát:

- Nyékládháza*, Mezőnyék (Borsod m.).⁶⁶
- Felsőnyék* (Tolna m.).⁶⁷
- Kápolnásnyék* (Fejér m.).⁶⁸
- Megyer* (Komárom vm.).⁶⁹
- Káposztásmegyer* (Bpest, IV. Újpest.).⁷⁰
- Békásmegyer* (Bpest, III.).⁷¹
- Tiszakürt* (Szolnok m.).⁷²
- Balassagyarmat* (Nógrád m.).⁷³
- Füzesgyarmat* (Békés m.).⁷⁴
- Keszőhidegkút* (Tolna m.).⁷⁵
- Keszegfalva* (Komárom vm.).⁷⁶
- Tarjánvég* (Hódmezővásárhely-) (Csongrád m.).⁷⁷
- Tarján puszta* (Ravaszd-) (Győr-Sopron m.).⁷⁸
- Tarján*, Palánka vidékén (Bács-Bodrog vm.).⁷⁹
- Terjén puszta*, Csóka mellett (Torontál vm.).⁸⁰
- Pilisborosjenő* (Pest m.).⁸¹
- Jenő puszta* (Sarkad-).⁸²

A felsorolt törzsi helynevek példáit még gyarapítani lehetne, de az elmondottak alapján is igazolni lehet, hogy a *Nyék*, *Megyer*, *Kürt-Gyarmat*,

⁶⁵ Csallány, D., Arch. Denkm. 1956, térképmelléklet.

⁶⁶ I. m. 172., 714. sz.

⁶⁷ I. m., 114., 283. sz.

⁶⁸ I. m., 134., 428. sz.

⁶⁹ I. m., 161., 638. sz.

⁷⁰ I. m., 94., 133. sz.

⁷¹ I. m., 92. l., 113., 113a., 113b. sz.

⁷² I. m., 207. l., 992 – 993. sz.

⁷³ I. m., 83., 50. sz.

⁷⁴ I. m., 116., 299. sz.

⁷⁵ I. m., 136., 445. sz.

⁷⁶ I. m., 136. l., 444. sz., 85., 63. sz.

⁷⁷ I. m., 125., 373. sz.

⁷⁸ I. m., 182., 792. sz. – *Moór*, i. m., 98., 10. sz.

⁷⁹ I. m., 175., 745. sz. – *Moór*, i. m., 98., 9. sz.

⁸⁰ I. m., 101. 185., sz. – *I. Kovrig – J. Korek*, Le cimetière de l'époque avare de Csóka (Čoka): Acta Arch. Hung. XII. 1960, 257. ll. – *Moór*, i. m., 98., 8. sz.

⁸¹ Csallány, i. m. 1956, 179., 776. sz.

⁸² I. m., 184., 808a. sz. – *Moór*, i. m., 99., 9. sz.

Tarján, *Jenő* és *Keszi* törzsi helynevek: az avarság régészeti hagyatékával, préselt és öntött veretekkel szintén összefüggenek. Tehát ezek is nagyrészt megelőzik a Kárpát-medencében a 896-os második honfoglalást. Így nemcsak a *Kér*, de valamennyi felsorolt törzs: az avar törzsszövetséghez és nem a bejövő türkök (Árpád népe) törzseihez tartozik. Azokat a felsorolt törzseket a Kárpát-medencében Árpád és dinasztíája készen kapta, mint az avarság törzsszervezetét, csupán törzsfőket kellett nekik övéik közül a törzsek élére állítani.

A felsorolt törzsek elhelyezkedését, rangsorolását, nem kívánom most tárgyalni. E probléma megoldása külön tanulmányt igényel.

Az elmondottak alapján is megállapítható, hogy Baján avar kagán finnugor népe: bolgártörök törzsekkel övezte magát körül, és harmadik védővonalként a szláv népek gyűrűjét találjuk az avar birodalom területén.

*

De nézzük meg az érem másik oldalát: milyen vonatkozásban vannak a felsorolt konstantinosi törzsnevek a honfoglaláskori (X. századi) régészeti emlékanyaggal.^{82a} A törzsnevek felsorolását Kniezsa és Moór összeállításában találjuk meg.^{82b}

Nyék törzsi helynéven: honfoglaláskori és Árpád-kori régészeti hagyaték nincs. (27 adatból.)

Megyer törzsi helynéven: *Mezőmegyeren* (Békés m.) honfoglaláskori (X. századi) régészeti anyag került elő,^{82c} de Árpád-kori anyag nincs. A lelőhely Mezőmegyer határának abban a részében volt, amelyet a közelmúlt években Békés határából csatoltak hozzá.^{82d} (30 adatból.)

Kürt törzsi helynéven – X. századi vagy Árpád-kori régészeti kapcsolat nincs. (21 adatból.)

Gyarmat törzsi helynévnek – nincs X. századi vagy Árpád-kori régészeti kapcsolata. (20 adatból.)

Tarján törzsi helynévnek: X. századi régészeti kapcsolata nincs. *Tarján* (Komárom m.) területéről Árpád-kori régészeti leletanyagot ismerünk.^{82e} (16 adatból.)

Jenő törzsi helynéven: *Jászkarajenőn* (Pest m.), „díszes, kéttagú aranyozott bronz csüngő” került elő. (MNM, Bp. 14/1908. lelt. sz.).^{82f} Ebből a szövegből nem állapítható meg hitelesen régészeti hovátartozandósága és kora. De mivel honfoglaláskori és Árpád-kori vonatkozásai vannak Jászalsószentgyörgynek, Jászárokszállásnak, Jászberénynek, Jászdózsának, Jászfényszarunak, Jászszentandrásnak is, megvizsgálandó lenne, hogy a jászoknak vannak-e már honfoglaláskori népi kapcsolataik.^{82g} (25 adatból.)

^{82a} *Fehér Géza – Èry Kinga – Kralovánszky Alán*, A Közép – Duna-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleletei: Régészeti Tanulmányok, II. 1962. – A munka 1239 tételéből, csak a honfoglaláskori részt vettem feldolgozásomnál figyelembe.

^{82b} *Kniezsa I.*, i. m., 456 – 460. – *Moór E.*, i. m., 96 – 101.

^{82c} Régészeti Tanulmányok, II, 53., 657 – 658. sz. – *Banner Benedek*, Honfoglaláskori sír Mezőmegyeren: Dolgozatok 19/1943), 172 – 174, LVII. t.

^{82d} *Banner B.*, i. m., 172.

^{82e} Rég. Tanulm. II., 77., 1090. sz.

^{82f} I. m., 45., 513. sz.

^{82g} I. m., 44 – 45.

Kér törzsnéven, honfoglaláskori régészeti leletanyag nincs, de *Fiad-Kérpuszt*a (Somogy m.) és *Milanovce – Nyitrakér* (Csehszlovákia) lelőhelyekről Árpád-kori régiségeket ismerünk.^{82h} (42 adatból.)

Keszi törzsnéven: *Velké Kosihy – Nagykeszi* (Csehszlovákia) „bizonytalan adat honfoglaló magyar sírról”; *Tiszakeszi* (Borsod m.) és *Dunakeszi* (Pest m.) Árpád-kori leletek.⁸²ⁱ (40 adatból.)

*

Az elmondottakból megállapítható, hogy a felsorolt törzsi helynevekkel X. századi régészeti emlékananyag hitelesen nem kapcsolódik össze. Árpád-kori régészeti lelőhelyek, XI. századi jellegű régészeti hagyatékkal már vannak, de ekkor már összeolvastotta a kereszténység a bennszülött népeket és az új honfoglalóinkat.

Az ellenőrzési vizsgálattal is eldönthető, hogy a törzsi helynevek az avarság régészeti hagyatékával függenek össze.

Ha a kiemelt 300 honfoglaláskori (X. századi) régészeti lelőhely megyénkénti megoszlásának statisztikai összeállítását nézem, a következő eredményre jutunk:

<i>Bács-Kiskun</i> megyéből ismerünk	20
<i>Baranya</i> megyéből ismerünk	4
<i>Békés</i> megyéből ismerünk	15
<i>Borsod-Abaúj-Zemplén</i> megyéből ismerünk	18
<i>Csongrád</i> megyéből ismerünk	23
<i>Fejér</i> megyéből ismerünk	9
<i>Győr-Sopron</i> megyéből ismerünk	13
<i>Hajdú-Bihar</i> megyéből ismerünk	11
<i>Heves</i> megyéből ismerünk	10
<i>Komárom</i> megyéből ismerünk	10
<i>Nógrád</i> megyéből ismerünk	18
<i>Pestm. és Bpest-ről</i> ismerünk	30
<i>Somogy</i> megyéből ismerünk	3
<i>Szabolcs-Szatmár</i> megyéből ismerünk	33
<i>Szolnok</i> megyéből ismerünk	18
<i>Tolna</i> megyéből ismerünk	6
<i>Vas</i> megyéből ismerünk	0
<i>Veszprém</i> megyéből ismerünk	11
<i>Zala</i> megyéből ismerünk	1
<i>Ausztria</i> -ból ismerünk	1
<i>Csehszlovákia</i> -ból ismerünk	29
<i>Jugoszlávia</i> -ból ismerünk	9
<i>Románia</i> -ból ismerünk	13
<i>Szovjetunió</i> -ból ismerünk	5

Összesen: 310 helységből

ismerünk X. századi régészeti lelőhelyet.

^{82h} I. m. 36., 318. sz.; 53., 665. sz.

⁸²ⁱ I. m., 83., 1197. sz.; 79., 1123 – 1125. sz.; 33., 253 – 254. sz.

Árpád népének X. századi régészeti hagyatéka, a Kárpát-medence északi területein hangsúlyozódik ki; a Dunántúlon: Vas megyében egyáltalában nem, Zalaiban, Baranyában, Somogyban, Tolnában pedig csak minimális mértékben fordul elő.

*

Biborbanszületett Konstantin tudósítása, Tormás információja alapján, csak a Kárpát-medence területére érvényes, a *Hétmagyar* (= avar) törzsszövetségre nézve, de nem a Kárpát-medencén kívüli népekre. A tudósítás nagyjelentőségű számunkra, mert a 950-es években töretlenül élnek a finnugor avarok és a szövetséges bolgártörök törzsek. Az avarok tehát nem haltak ki, nem pusztultak el, nem szlávosodtak el, hanem a mai napig is eredeti szállásterületük birtoklóják és a saját finnugor nyelvüket a mai napig is megőrizték; azt a nyelvet, amelyet a magyarok a mai napig is beszélnek.

Két honfoglalásunk volt tehát:

Az 568-as honfoglalás, Baján kagán finnugor népességével és a kísérő törökökkel és bolgártörökökkel, akiknek elfinnugorosodását (= elavarosodását) időben rögzíteni nem tudom, mivel a 950-es évek kétnyelvűsége: az avarokra és bolgárookra, avarokra és törökökre is vonatkozott.

A második honfoglalás: 896-ban történt, számos török és iráni nyelvű nép, törzs stb. beköltözésével; akik éppen úgy elveszítették török és iráni nyelvüket, miként a bolgártörökök is felszívódtak. Később ez a besenyőkkel és a kúnokkal kapcsolatban is megismétlődött.

A második honfoglalás nem hozott be finnugor nyelvet, csupán új dinasztia, új összefogó erőt adott az avar törzsszövetségnek, és az új bevándorlónak új hazát biztosított. Az avar törzsek és a második honfoglalás népeinek egymáshoz való viszonya nem tisztázott. Megoldásra vár, hogy a törökök a törzsszövetségen belül, vagy szétszórtan, vagy pedig tömbökben szálltak-e meg, mint a Felső-Tisza vidékén.

Árpádék valószínűleg a török nyelvű és kultúrájú, eredetében finnugor *Megyér* (Magyar) törzsen keresztül gyakorolták a hatalmat, amely törzs az avar időkben hangsúlyozott politikai szerepet még nem játszott. A Tisza-Körös-Maros vidéken centrális helyzetet elfoglaló „*Kér*” törzs (Baján kagán avar népe, a *Várkunok*) volt az avar birodalom fenntartója évszázadokon át.

A griffes-indás, bronzöntéses avar régészeti leletanyagot, Györffy György a bizánci források türkjeihez fűzte.⁸³ A felsorolt bizonyítékaim alapján tisztázott, hogy a griffes-indás öntvények a Kárpát-medencén belül már a VIII. századtól kezdve az avar temetőikben megvannak, a préselt, VII. és VI. századi előzményeikkel együtt, tehát a 896-os második honfoglalás alkalmával ezeket az emlékrétegeket vagy későbbi fejleményeiket, a törökök magukkal nem hozták. A törökök régészeti hagyatéka: a közismert steppei honfoglaláskori ezüstveretek köre (tarsolyok, hajfonatkorongok, stb.), kivétel nélkül csak a 896-os honfoglalás régészeti emlékéanyagára, a törökökre, irániakra, egyéb fegyveres kísérőikre jellemző. Az ismert honfoglaláskori emlékéanyagot kívül nincsen más emlékesoportjuk és a griffes-indás díszű öntvények köre sem kapcsolható az új jövevényekhez. Az új honfoglalással új dinasztia, új szervező erő fogja össze a Kárpát-medence nagyszámú bennszülött népét, a széthullott avar törzsszervezetet. A türk honfoglalással bekerült aranyozott ezüst veretek fényűző fémművességi divata, lassan kiszorítja az elszegényedett avarság griffes-indás jellegű bronzművességét. Az Árpád-dinasztia ugyan az

avar törzsszövetség élére került, de a 896-os honfoglalás kísérő népei, úgy látszik, az avar törzsszövetség előharcosaivá váltak.

A 9. képen vázoltam fel térképre az avar törzsszövetség elhelyezkedését és az egyes törzsek kirajzásait, amelyek többnyire idegen törzsek területén és környezetében szigeteket alkotnak⁸⁴. A törzsek szállásterületeit csak ott kereshetjük, ahol a törzs nevéből kapott helynevek nincsenek.⁸⁵

Megjegyezni kívánom, hogy az avar időkben nem érvényesült a törzsek két folyóparti megtelepedése, mert a nagyobb folyók: a Duna, Közép-Tisza, nagyjából a Száva és Dráva, továbbra is törzsválasztó vonal maradt. Hasonló feladatot és védelmi célt szolgált a Csórsz-árok is.

Az avarság megtelepedésének településtörténeti előzményeit mutatja a 10. kép két vázlata.⁸⁶

A „Kér” törzs (Várkun) a Körös-Tisza-Maros vidékén telepedett meg, a gepidákra rárétegződve. Új temetési ritust hozott magával: a fülkesíros temetkezési módot, a lábbal DNY-nak való irányítással; valamint a hurkosfülű kengyelvasat mint jellemzőt. Ezek a Duna-Tisza közti emlékanyaggal nem kapcsolódnak. A „Kér” törzs ritushatása érvényesül a Tiszántúlon és Erdélyben is. A Kárpát-medence népeinek finnugorosodási magját, a „Kér” törzs mint Baján avar kagán népe adja.

A *Kürt* törzs, a kuturgur-bolgárok (-hunok) települő területét mutatja a Duna-Tisza közén, körülbelül a Csórsz-árokig. A szimbólikus lótemetés, a hosszúfülű kengyelvas és kopja, zabla elrejtése, Mongóliáig követhető temetési ritus-maradvány jellemzi. A 631/632. évi belső, dinasztikus célú felkelésük következtében, törzsi lélekszámuk megfogyatkozott és így a Csórsz-ároktól északra települt *Gyarmat* törzsszel kapcsolták össze. Mindkét törzs neve települési területükön hiányzik. A fenti dátum után lehetséges a *Kér* törzs területi térérfoglalása is a Duna-Tisza területén. A *Kürt*, mint Közép-Ázsiával összefüggő török törzsnév, a Volga-Káma vidékén még nem szerepel.

A *Gyarmat* törzs az Ipoly folyótól a Felső-Tiszáig helyezkedett el. Neve, településterületén nincs meg. Káma-vidéki bolgár-török népi kapcsolata van.⁸⁷ Valószínűleg 631/632 után kapcsolták össze a megfogyatkozott *Kürt* törzsszel.

A *Keszi* törzs, a Szamos-Tisza-Körös folyók között helyezkedett el. Avar ritushatás alatt állott, emlékanyaga a Duna-Tisza közével függött össze.⁸⁸

A *Megyer* törzs elhelyezkedését számos történeti adat valószínűsíti. Főként Fejér, Tolna, Baranya megye területén telepedett meg. Régészeti emlékanyaga bolgár színezetű; népi nyelve valószínűleg finnugorból bolgár-törökre változott. Az Árpád-dinasztián át, 896-tól az egész törzsszövetség-

⁸³ Györffy, Tanulmányok, 126.

⁸⁴ Moór, i. m., térképmelléklet adatainak felhasználásával.

⁸⁵ Kniezsa, i. m., 371.

⁸⁶ Csallány: Arch. Hung. XXXVIII., 26 – 27. kép.

⁸⁷ Ligei Lajos, *Gyarmat és Jenő*: Tanulmányok a magyar nyelv életrajza köréből. Nyelvtudományi értekezések. 40. sz., Bp. 1963 (1964), 230 – 239. – Németh Gy., A Baskír földi magyar őshazáról: Élet és Tudomány, XXI. 1966. 13., 596 – 599. – Magyar törzsnevek a baskíroknál: Nyelvtud. Közlemények, XVIII. 1. Bp. 1966, 35 – 50.

a baskíroknál: Nyelvtud. Közlemények, XVIII. 1. Bp. 1966, 35 – 50. – Hajdu Péter, Hol volt az urali őshaza? Tanulmányok... 128 – 132.

⁸⁸ Németh: Élet és Tudomány, 1966, 596. ll.

nek *Magyar* néven új összefogó nevet adott. Volga-Káma vidékén törzsnév-maradványaival találkozunk.⁸⁹

A *Nyék* törzset a Balatontól nyugatra helyeztem el. Finnugor eredetűnek látszik. Baskir földön maradtak vissza törzsi töredékei.⁹⁰

A *Jenő* törzs, a Miniszter törzse' bolgár-török eredetű. A Morava folyótól az Ipoly folyóig, a Dunától északra helyezkedett el vegyes összetételű lakosságával. A törzstöredék nyomait a Káma vidékén találjuk meg.⁹¹

A *Tarján* (tarjan, alkirály') törzset, a Fertő tótól nyugatra a Bécsi-medencébe helyeztem. Szerepet játszott az ausztriai Avar-ország kialakításában. Lakossága bizonyára vegyes összetételű volt.

*

A türkökhöz csatlakozott „holmi” *Kabarok* (Κάβαροι) nevére Németh Gyula négy adatot sorol fel⁹².

Az első, Konstantinos fent említett alakja, mely *kava(á)r(i)*-nak olvasandó.

A második az Admonti Évkönyv 881. évi adata *Cowaris* sereg harcáról Bécs vidékén.⁹³

A harmadik és negyedik adat: *Kovár* és *Kovárc* helynév, mely utóbbiakat Kniezsa és Moór nem fogadja el kabar törzsnévként.⁹⁴

Nem tudunk a kabarokról többet, mint Konstantinos. Hazai történeti források, krónikák nem említik, a törzsi helynevek listájában sem szerepelnek. Tehát a név olvasata körül alapvető tévedésnek kell lenni.

Konstantinosnál a *Καρή* törzs nevét — *Kér(i)*nek, a *Καση* törzs nevét pedig — *Kesz(i)*nek kell olvasni, mivel a bizánciak a török szavakban az *e* hangot gyakran *α*-val jelölik.⁹⁵ Így a *Κάβαρο* törzs nevét is *Kéber* ~ *Géber*-nek kell olvasni. A *Géb-er* név *er* végződéséből kitűnik, hogy itt is éppen úgy török forrásból eredő népi névmegjelöléssel van dolgunk, mint a konstantinosi törzslista minden nevéénél. Németh Gyula a *Megyer* törzs magyarozatánál megemlíti, hogy az *eri*, *er*, *ir*, embere, népe, nép' jelentésű népnévre vonatkozik a szó végződése. Az így alkotott nevek a bolgár-törökségben gyakoriak.⁹⁶ A *Géb-nép*, a *gepidák népével* azonos. A nép neve *Gebida* (többszámban: *Gebidos*, *Gebidans*), amely törökös végződést kapott.⁹⁷

A *gepidák*, mint keletigermán nép, mint a gótok testvérága, a III. század közepén telepedtek meg Erdélytől északra; 336 után az alföldi területekre vonultak le a szarmaták mellé. A hún uralom után Dáciát foglalták el; 568-ban az avarok uralma alá kerültek (*10. kép*) és nyomaikat még a IX. század végén is megtaláljuk a Szerémségben.⁹⁸

⁸⁹ U. itt.

⁹⁰ Rédei Károly, *Nyék*: Tanulmányok... 311–313. — Németh: *Élet és Tud.* 1966, 596. ll.

⁹¹ *Ligeti*, i. m., 230–239. — Németh, i. m., 596. ll.

⁹² Németh Gy., *A honfoglaló magyarság kialakulása*, 1930, 235.

⁹³ U. itt, 320. — *Klebel*: *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde*, 1921, 37.

⁹⁴ *Kniezsa*, i. m. 371. — *Moór*, i. m. 33.

⁹⁵ Németh Gy., *Ld.* 92 j., 264.

⁹⁶ I. m. 248–249.

⁹⁷ *Arch. Hung.* XXXVIII.

⁹⁸ A bajorok és karantánok megtérése: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Bp. 1958., 150.

Régészetileg három települő területük van: Erdély, Tiszántúl, Szerémség. Az avar uralom kezdetétől súlyos védelmi harcokat vívnak Erdély hegyei között elnyomóik ellen, de sikertelenül. Az avarok a szláv segédcsapatok segítségével erődítményeiket egyiket a másik után foglalják el.

A Kárpátokon túli „kabar” csatlakozás a türkökhöz: a *gepidákra* vonatkozik. Ők barátokoztak össze a türkökkel a besenyők földjén és olvadtak össze egymással. Mint az avarok kétnyelvű alattvalói és kitelepülő menekültek: „a Xazárok” (tiszántúli avarok) ugor nyelvére is megtanították ezeket a türköket és mostanáig (950!) használják ezt a nyelvet a Kárpát-medencén belül, de „tudják” a türkök másik nyelvét is.

Így érthetővé és logikussá válik a konstantinusi tudósítás vonatkozó része. Nem olyan nyelvre tanították meg a türköket, amelyet a 2,000 Km-re hátuk megett hagyott Xazáriában diplomáciai nyelvként beszélniök kellene, hanem olyan nyelvre, amelyet a Kárpát-medencében a honfoglalás idején az avarság és a kétnyelvű gepidák köznyelvként beszéltek: az ugor nyelvre. Ezt a nyelvet Árpádék türkjeinek meg kellett tanulnia.

Tormás, tájékoztatásában, a krónikáink által ismert *tiszántúli Kazár-országot* említette. Konstantinos – amint a tudósításból kivehető – nem volt egészen tisztában a kabarok népi kapcsolataival.

Kazár-ország, azonos Baján avar kagán tiszántúli néptörzsének települési területével.

Moór Elemér említi, hogy csak olvasási (diktálási) hiba következtében keletkezhetett az eredeti *chozár* névalakból a *cozar* névalak, mint ahogy Anonymusnál a várt *Ziloch* névalak helyett *Ziloc* névalakot találunk.⁹⁹ A további kutatás hivatott arra, hogy a *Kábar* – *Géber* feltevés lehetőségét minden szempontból megvizsgálja.¹⁰⁰

A gepidák (kábarok) csupán a türk barátság révén kaptak helyet mint előlharcolók, a „*Hétmagyar*” törzsszövetségben, amelyhez korábban nem tartoztak. A kábarok (géberek) három törzse, amely egy fejedelem alatt 950 körül még megvolt: három, egymással össze nem függő települési területen maradt meg (Erdélyben, a Tiszántúl keleti részén, a Szerémségben).

A Volga-Káma vidéki ugorok kötelékéből 558-ban kivált európai *avarok* (saját finnugor elnevezésben *Várkunok*, szláv nyelven *Obrik*, bolgár-török névadásban *Kérek*), megindulnak a Fekete tenger felé és 568-ban érkeznek meg új hazájukba a Kárpát-medencébe. Törzsszövetségben a Volga-Káma vidékéről magukkal vonják a finnugor eredetű *Nyék* törzset, a valószínűleg finnugor eredetű *Megyer* törzset, a bolgár-török *Gyarmat*, *Jenő*, *Keszi* és valószínűleg a *Tarján* törzseket, amelyek töredékeket hagytak hátra. Valószínűleg a Pontus-vidéki kuturgur-bolgárok (-húnok) csatlakoztatásával, a Közép-Ázsiából származó török eredetű *Kürt* törzs jött még be az avarokkal. Végül a Kárpátokon túlról, de már a türkökkel együtt érkeznek ide visz-

⁹⁹ Moór, i. m. 26.

¹⁰⁰ A *Géber* törzsnév helynév alakban is megvan olyan területen, ahol más törzsnevek, előlharcoló népekre vonatkozó helynevek is fennmaradtak. Így *Géberjén*, *Gáborján*, *Gebe*, *Gáva* (Szaboles – Szatmár m.), *Gibárt* (Borsod – Abaúj – Zemplén m.). Megjegyezni kívánom, hogy *Gáváról* nemcsak V. századi gepida, hanem honfoglalás- és Árpád-kori sírleleteket is ismerünk (Rég. Tanulm. II/1962), 37., 328 – 330. sz.

sza a „kábarok” (keletigermán eredetű *Gebidák* – *Géberek*) akik mint csatlakozók, az avar törzsszervezet előharcosaivá váltak.

Az avar továbblélés, az avar törzsszervezet igazolásával a régészeti emlékanyag alapján: új kutatási lehetőség nyílik meg és rendeződik a két honfoglalásunkra (568, 896) vonatkozó eddigi zűrzavar. A konstantinosi tudósítás helyes átértékelésével, az avar és gepida nép 950 körüli továbblélésére és nyelvi viszonyaira deríthetünk fényt. A második honfoglalás népeinek problémáit pedig az első honfoglalóinktól különválasztva kell megoldanunk.

Csallány Dezső